

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 543-564, February 2013

KUR'ÂN-I KERİM'DE GENÇLERİN AKLÎ-ZİHNÎ GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ

MENTAL EDUCATION AND DEVELOPMENT OF THE YOUTH IN THE HOLY QUR'AN

Dr. İlhami GÜNAY

Bakırköy Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni

Abstract

A basic requirement of the religious obligation is the reason and it is the greatest blessing of Allah. The senses are man's information-gathering tools from his external-internal world. Allah has supported human with the divine knowledge to generate thoughts. The thoughts obtained by humans through processing this information may not be enough to make favorable decisions. Therefore, he must protect his mind from subsequently transmitted weaknesses and he must use his will-power on the right side. Mental development of youth and planned use of the reason should be provided until the age of maturity. After having reached mental maturity, opportunities should be given to edit his/her internal-external world.

Key Words: Quran, youth, mental, education, development.

Öz

Dinî yükümlülüğün temel şartı akıldır ve o Allah'ın en büyük nimetidir. Duyular kişinin, dış ve iç dünyasından bilgi toplama araçlarıdır. Allah insanı, bu iki vasıfla donattıktan başka fizik ve metafizik dünyasında hataya düşmemesini sağlayan ilahi/vahiy bilgisiyle desteklemiştir. Allah, insanın maddi-manevi âlemden öğrendiklerini, vahiy bilgiyle mezcederek fikir üretmesi ve bu istikamette medeni bir hayat kurabilmesi imkânını lütfetmiştir.

İnsanın, içerisinde mutlu olabileceği hayatı inşası, doğru ve sağlam bilgiyle mümkündür. Bilginin kirletilmesi ve onun olumsuz etkileri, hakikate meftun insanı iç ve dış dünyasında buhrana sevk edecektir. İnsanın bu çıkmazdan kurtulabilmesi, mutlak doğru bilgi ve onun güçlendirdiği akılla üretilen bilginin kaynaştırılmasıyla sağlanabilecektir. Bunun en kestirme yolu ise, yeni kuşakların zihin ve gönlüne; akıl, vahiy ve ilmin uyumluluğunu erken yaşlarda benimsetebilmektir.

Genç nesillerin; akıl ve vahiy yoluyla edindiği bilgileri işleyerek elde ettiği fikirler, lehlerine karar vermekte yeterli olmayabilir. Bunun için akıllı, sonradan bulaşan zaafılardan korumaları lazımdır. Kur'ân-ı Kerim bu amaca binaen, aklın işletilmesini, taklitten korunmasını ve hurafelerden arındırılmasını farklı metodlarla gençler üzerinden göstermektedir.

Gençlerin akli-zihni gelişimlerine özen göstermek ve onu planlı kullanmalarında yardım etmek, rüşt yaşlarına kadar sürdürülmelidir. Gençlerin akli gelişimleri, iradelerini haktan yana kullanmalarıyla birlikte tamamlanmalıdır. Akli olgunluğa eriştikten, daima haktan yana iradesini kullanma şuuru ve becerisi kazandıktan sonra, iç-dış dünyasını düzenlemelerine fırsat verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, gençler, zihni, gelişim, eğitim.

Giriş

Allah'ın en büyük nimeti olan akıl, dinî yükümlülüğün temel şartıdır. İslam aklın eğitimini, onun her türlü hurafeden arındırılmasıyla ve hakkı kabule müsait hale getirilmesiyle sağlamaktadır. Aklın iyi bir gözlem ve ilim öğrenme aracı olarak kullanılması ve imanın ancak onunla kazanılabileceğinin bildirilmesi¹ onun değerine yapılan vurgulardır.

İnsan, aklın yanında gönül ve duyuların da sahibidir ve beden-ruhıyla bütündür. Beden ve ruhun ahengi; akılla-kalbin, ilahi bilgiyle kesbi bilginin

¹ Abdulhalim Mahmud Ali, *et-Terbiyetü'l-İslamiye fi Surati'l-Maide*, Dâru't-Tevzi', 1. Baskı, Kâhire 1994. s. 58-59.

imtizacıyla mümkündür. Kur'ân-ı Kerim, "Oku!" emriyle başlayarak bilgiyi doğrudan insana vermekte, müşahede yoluyla kendisinin üretmesini istemekte ve başkalarından almaya teşvik etmektedir.² Bu üslup ilahi ve beşeri bilgi ayırımına yer vermemekte, madde ve manayı iç içe değerlendirmektedir.

Oysa günümüzde inanç ve manevi değerler, insan zihnini müspet ilimlerle özgürleştirme adına kafa ve kalplerden boşaltılmıştır. Bu durum kafayı ve kalbi çatışmaya sokmuş, insanın iç dünyasında birlik ve huzuru bozmuştur. İçteki ikilik ve kavga, dışa cemiyetin çeşitli kademelerine aksetmiştir. Manevî-ruhî ihtiyaçların ihmali yahut bazı hallerde inkârı, bilhassa gençlerin büyük bir iç buhrana düşmesine sebep olmuştur.³

Günümüzdeki bilgi kirliliği ve olumsuz etkilerinin yaygınlaşması, buhranı daha da derinleştirmektedir. Bu fasit daire; mutlak doğru bilgi ve onun güçlendirdiği akılla üretilen bilginin kaynaştırılmasıyla kırılacaktır. Diğer ifadeyle yeni neslin zihin ve gönlüne; **akıl**, **vahiy** ve **ilmin** uyumluluğunu benimsetmek gerekmektedir.

Bunun en doğru ve pratik yolunu, Kur'ân-ı Kerim'in göstermiş olabileceği düşüncesiyle bu çalışma hazırlanmış ve çözüme bir nebze katkı sağlaması hedeflenmiştir. Bu kapsamda aklın gelişimi, eğitimi ve bilgi edinme vasıtaları hakkında Kur'ân'ın genel çerçevesi verildikten sonra, doğrudan gençlerle alakalı beyanları işlenecektir. Bilhassa insanlık tecrübesini içerisinde barındıran kıssalar incelenecektir. Hedef kitle gençler olmakla birlikte eğitimin, onları yetiştirenlerle sıkı alakası sebebiyle konu hakkındaki bazı yetişkin tutumlarına yer verilecektir. Konunun teferruatı hakkında -hadis, tefsir ve yeri geldikçe pedagoji eserlerine müracaat edilecektir. Konunun üç temel başlığı bulunmaktadır.

a. Aklın/Zihnin Gelişimi ve Eğitimi

Aklın sözlükte; "tutmak, engellemek ve bağlamak" manasındadır. İstilahta ise "ilim elde etmeyi sağlayan kuvvet ve bu güçle kazanılan ilim" anlamına gelmektedir. Aklın bu tarifinden, sahibini aleyhindeki hususlara düşmekten tutup engelleyen güç manası öne çıkmaktadır. Akıl, doğuştan/garizi ve sonradan işlerlik

² Sırasıyla ilgili ayetlerden birkaçı: Alak,96/1-4; A'râf,7/52; Yûnus,10/24; Ra'd,13/3; Nahl,16/43; Enbiya,21/7.

³ Süleyma Hayri Bolay, *Gençliğin Ruhî ve Manevî Problemleri*, İSAV Yay., İstanbul 1987 s. 15.

kazandırılan/mesmû' olmak üzere iki kısımdır.⁴ Kur'ân-ı Kerim'de; kalb, lübb, fikr, hilm, nühhâ, hicr, akıl manasında kullanılmıştır.⁵

Akıl, yaratılış gayesine uygun kullanıldığında değerlidir. Bu yüzden Allah, hakkı idrak ve kabul eden salih kişileri akıllı, kendisinin ve selim kalbin razı olmayacağı özellikleri taşıyan iradesizleri akıl etmeyenler olarak nitelemiştir.⁶ Akılla ilgili ayetlerin yarısının müşrik/Mekke, yarısının mümin/Medine toplumuna inmiş olması, iman eden toplumun artık akla ihtiyacı kalmadığı fikrine geçit vermemektedir.⁷ Akıl Kur'ân'da isim değil de, fiil olarak yer alması onun statik değil, çalışan, dinamik bir beşeri kabiliyet olduğunu göstermektedir.⁸

"Kalbin korunması, ilim kazanmayı sağlayan, güzeli-çirkini, doğruyu yanlış ayırt etmeye yarayan kuvvet"⁹ şeklinde tanımlanan zihin de akla yakın mana taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerim bir din kitabı olduğu kadar eğitim kitabı da olduğu için şuur, ruh/nefs, akıl, kalb gibi kavramlarla akıl/zihin eğitime önem vermekte ve kıssalar yoluyla kolay anlaşılır bazı metotlar koymaktadır.¹⁰

Mesela Hz. İbrahim'in çocukluğunda gök cisimlerini muhakeme yoluyla tevhide ulaşması örneğinde somuttan soyuta metodunu kullanmıştır. Yine onun puta tapan babasıyla yaptığı ilah tartışmasında, bilinenden bilinmeyene metodunu uygulamıştır. Hz. İbrahim'in oğlu İsmâîl'le birlikte Ka'be'yi yüce bir maksatla inşa etmeleri ve Hz. Lokmân'ın oğluyla mücerret konuları yüz yüze konuşmaları zihni gelişimin somut misallerini oluşturmaktadır. Aynı durum Şuayb a.s.'ın kızlarıyla, özel ve genel konuları rahatça konuşmasında da görülmektedir.¹¹ Hz. Muhammed'in çocukluğunda, çobanlık ve amcasının kumaş dükkânında ona çıraklık yaparak aile bütçesine katkı sağlaması örnekleri¹² gençlerin, hayatın gerçeklerini yaşayarak zihnî gelişimlerini erken tamamlamaları gerektiğini göstermektedir.

⁴ Ferâhidi, cehlin zıddı olarak tanımlamakta ve çocuğun idrak ve zekası geliştğinde **akıl** fiilinin kullanıldığını söylemektedir. Halil b Ahmed el-Ferâhidi, *Kitabu'l-Ayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, C: III s. 203. Araplar; **tutmayı** dilini tutmak, **engellemeyi** devenin yarasına sürülen ilacı bağlayarak düşmesini engellemek, **bağlamayı** deveyi ve kadının saçını bağlamak anlamlarında kullanmıştır. el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsfehâni, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru Kahramân, İstanbul 1986, s. 511.

⁵ Sırasıyla ilgili ayetlerden birkaçı: Bakara,2/179,197; Ra'd,13/3; Nûr,24/59; Tâ Hâ,20/54; Fecr,89/5; Arâf,7/179...

⁶ Akıllılar: Bakara,2/269; Âl-i İmrân,3/7; Ra'd,13/19; Kıyâme,75/14... Akılsızlar: En'âm,6/104; A'râf,7/179; Furkân,25/44.

⁷ İbrahim Emiroğlu, *Kur'ân'da Akıl*, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, sayı: 11, s. 76 vd.

⁸ Temel Yeşilyurt, *Kur'an'da Bilgi*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, cilt: IX, sayı: 1, s.10-11

⁹ Ferahidi, *Kitabu'l-Ayn*, C: II s. 78; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu İstlâhati'l-Funûni ve'l-Ulûm*, Mektebetu Lübnân en-Nâsirûn, 1. Baskı, Lübnan 1996, C: I s. 830.

¹⁰ İlgili ayetler ve geniş bilgi için bkz. Yaşar Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, Marifet, Yayınları, İstanbul 1996. s. 20, 578 vd.

¹¹ Muhammed Hamidullah, *Rasûlullah Muhammed*, Mütc. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973, s. 26.

¹² Sırasıyla ilgili ayetler: Meryem,19/42-48; Bakara,2/127; Lokmân,31/13-19; Kasas,28/25-27.

Kur'ân-ı Kerîm, zihni gelişimde rehberliğin erken yaşlarda yapılması gerektiği prensibini, üç delikanlıyla örneklendirmiştir. Hz. İbrahim'in yıldız, ay ve güneş hakkındaki sözleriyle, maksadının ne olduğu hususundaki ihtilaflar bir yana, "...sıdkı bütün bir peygamberdi" ayetinden onun, çetin mücadelelerle imanını sağlamlaştırdığı sezilmektedir. Ayrıca, "*Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi...*" ifadesi¹³ de Allah'ı bulma konusundaki yoğun çabasına, O'nu tanıma/ilmi mükâfatıyla cevap verildiği fikrini çağrıştırmaktadır.

Anlaşıldığına göre Hz. İbrahim, putperest bir ailede doğmuş ve şirkin hâkim olduğu bir toplumda yaşamıştır. Muhtemelen ilahların üzerinde çocukluk oyunlarını oynamıştır. Temyiz yaşlarına geldiğinde putlara verilen kutsiyet, onun kafasında ilahların mahiyetini öğrenme merakı uyandırmıştır. Gerçekte ilâh olup-olamayacağını düşünmüş ve bu cisimlere yüklenen harikulade özellikleri aramıştır. Durumun kendisine anlatıldığı gibi olmadığını görünce, bakışını kâinata çevirmiştir. Melekûtun muazzam dengesini düşünerek bütün bunları babası ve kavmine delil göstermiştir. Zaten "önceden rüşte ulaşmak" ifadesi¹⁴ de onun selîm fitratını ve soyut düşüncesi geliştikçe çocuklukta öğretilen bilgileri sorgulamaya başladığını anlatmaktadır.

Hz. Yûsuf'un rüyasının anlatımı, onun fikrinin küçük yaşlarda olgunlaştığını, gördüğü rüya ise saf ve temiz kalpliliğini göstermektedir.¹⁵ İlave olarak Hz. Yakûb'un, küçük oğlunun duygularına kulak verdiğini ve ona hassas davrandığını ifade etmektedir. Hz. Yûsuf, bir nebinin çocuğu olmakla büyük dedesi Hz. İbrahim'in çocukluk ortamına nazaran şanslıdır. Lakin "Musâdeme-i efkardan bârika-i hakikat doğar" sözü gereği, Hz. İbrahim'in gayretiyle tevhide ulaşması onu Rahman'a dost kılmış ve inananların, onun bu özelliğini benimsemekle yücelecekleri bildirilmiştir.¹⁶

¹³ Sırasıyla ilgili ayetler: En'âm,6/74-79; Meryem,19/41,43; Hz. İbrahim'in yıldız, ay, güneşle ilgili sözleri hk. geniş bilgi için bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân Te'vîli Âyyil-Kur'ân*, Daru'l-Meârif, Mısır, 1958 ve *Taberî, 4. Baskı*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, XI/484; Ebi'l-Fidâ İsmâil İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, 2. Baskı, Beyrut 1408/1988, II/155-157/ III/190-191; Muhammed Cemâluddîn Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut 1398. V/592-593; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, 11. Baskı, Beyrut 1985/1405, II/1138-1141; Muhammed Esed, *Kur'ân-ı Kerîm Mesajı*, Mütc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1420/1999, I/242, 68.-69. dipnotlar; Süleymân Ateş, *Yüce Kur'ân-ı Kerîm'in Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul Tarihsiz, III/175.

¹⁴ Sırasıyla ilgili ayetler: En'âm,6/75,83; Enbiyâ,21/51; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI/473-475.

¹⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de rüya için bkz. Yûsuf,12/4,36,41,46; Fetih,48/27; Enfâl,8/43,44; İbn Kesir: 'Meşhur rüyasını gördüğü zaman henüz ihtilam olmamış küçük bir çocuğu' derken, *Kasasu'l-Enbiyâ*, Tahkik, Abdulkadir Ahmet Atâ, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 2. Baskı Beyrut 1982/1402, I/321; Râzî, 'Bu rüyayı 12 yaşındayken görmüştür' demektedir. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut Tarihsiz, XIII/161, 165; Zâhiye Ragıb Dücani, *Hz.Yûsuf fi'l-Kur'âni'l- Kerîm ve't-Tevrât*, Daru'd-Takrib, Beyrut 1415/1994, s. 24; Muhammed Zeynep Atıyye, *Usulü'l-Ulûmi'l-İnsaniye mine'l-Kur'ân-ı Kerîmi'l-Kerîm*, Daru'l-Vefa, 1. Bs., Katar 1416/1995, I/911-912; .

¹⁶ Bakara,2/125-130.

Hz. Süleymân ise, on bir yaşındayken ekini talan eden sürü hakkında hüküm vermiştir. Bu, küçük yaşta Allah'ın ona lütfettiği akıl ve ilmin büyüklüğünü¹⁷ ortaya çıkardığı gibi, babasının birçok işlerinde onunla istişare ettiğini¹⁸ de göstermektedir. Zira akıl ve zihin; muhakeme, kıyas, gözlem ve eğitim gibi temrinlerle ve beslenmeden güven vermeye kadar gösterilen ilgiyle daha işlek hale getirilebilmektedir. Zikredilen misallerden anlaşıldığı üzere çocuğun zihnî gelişimi; melekeleri, gözlemleri, muhakemesi ve büyüklerinin rehberliğiyle elde ettiği ilimleriyle sağlanmakta ve onu kalp-kafa aydınlığına ulaştırmaktadır.

Zikredilen alanlarda akli eğitilen insan; okur, okuduğunu anlar, anladığı üzerinde düşünür, düşünceleri üzerinde yükselerek yeni fikirler elde eder. Okuduğu, duyduğu ve gördükleriyle hayata gözlemci bir ruhla bakar. Eşya ve ötesini görmeye çalışır, onlara gerçekçi yorumlar getirir.¹⁹ Bu gibi fikri çabaların zihni geliştirmesi, Kur'ân'daki gençlerle örneklendirilmiştir.

Hz. İbrahim, büyük bir dikkatle kâinat kitabını, Hz. İsa ve Yahya ise, içerisinde evrenin de konu edildiği Tevrat ve İncil'i okumaktadırlar. Yine Hz. İbrahim gök cisimlerini hassas bir bakışla gözlemlemekte, üzerinde düşünmekte ve eşyanın ötesini/gaybi âlemi kavramaktadır. Yüce değerlerin tefekkürünün zihni olgunluk kazandırması, Hz. İsmâil'in kurban edilme teklifini soğukkanlılıkla karşılama da daha belirgindir. Zira ilah bilinci gelişmemiş bir çocuğun, öneriyi yapan peygamber baba da olsa uysalca kabul etmesi beklenemez.²⁰ Nitekim daha büyük yaşta Hz. Nuh'un oğlu babasının, kurban edilmekle kabili kıyas olmayan gemiye binmesi teklifini²¹ kabul etmemiştir.

Hz. Yusuf, rüyasını babasıyla açmakta,²² Hz. Şuayb'ın kızları ona, yabancı bir genç hakkındaki fikirlerini özgürce paylaşmakta ve rahatça yorum yapabilmektedirler.²³ Hz. Musa bilgeyle konuşurken, yol arkadaşı gencin sesinin hiç çıkmaması,²⁴ anlamak için olup biteni dikkatle takip etmek gerektiğine işaret etmektedir. Bilgeyi dinlemek ise, farklı seviyelerde gösterilmiştir: Hz. İsmail, Hz. Yusuf ve Hz. Lokman'ın oğlu bilge babalarını, Hz. Musa bilge kayınpederini dinlemişlerdir. Mahkûmlar Hz. Yusuf'u ve Hz. İsa devrinin bilgelerini dinlemişlerdir.

¹⁷ Enbiyâ,21/78-79; Muhammed b. Muhammed Ebû's-Suûd el-İmâdî, *İrşâdu'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Tarihsiz, VI/79; Buradaki bilgilendirme, vahiy bilgisi değil, Süleymân'ın ve akli kabiliyetinin ürünü, sürati intikalidir. Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa, 5. Baskı, Mısır 1394/1974, XVII/57-58; Abdurrahman Vâsıl, *Müşkilatü's-Şebabi'l-İslamiyye*, 202, Mektebetü'l-Vehbe, 2. Baskı, 1984/1404.

¹⁸ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, TDVY. Ankara 1990, II/206.

¹⁹ Yaşar Fersahoğlu, *İslam Eğitime Giriş*, Marifet Yayınları, İstanbul 2003, s.14; Duyular-gayb bilgisi ilişkisi için bkz. Şadi Eren, *Kur'ân'da Gayb Bilgisi*, Işık Yayınları, İzmir 1995, s.21

²⁰ Sırasıyla ilgili ayetler: En'âm,6/74-79; Meryem,19/12; Mâide,5/46,110; Sâffât,37/102-103

²¹ Hûd,11/42.

²² Yûsuf,12/4-5.

²³ Kasas,28/24-27.

²⁴ Kehf,18/62-82.

Bilhassa Hz. Yusuf'un, Aziz'in evinde tutunması ve gençliği boyunca karşılaştığı engelleri aşması, bilgeden tevarüs edilen hikmetin zihni gelişimine katkısının göstergeleridir.²⁵ Ayrıca onların kazanımlarının, kuru bilgi olmaktan çıkarak, hayatın problemlerini çözmeye yeteneğine dönüştüğü görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in yetimler hakkındaki uyarısı da gençlerin zihni gelişiminin önemine işaret etmektedir. Ayette,²⁶ yetimin "rüşd"e ermesinin manası, malını ve evini güzelce idare edebilme seviyesidir ve buna, aklın-fikirlerin olgunlaşması sonucunda ulaşılmaktadır. Yetimliği sona erdirence, onun bu kıvama²⁷ gelmesi/getirilmesidir. Ayrıca bu ayet ebeveynin, çocuklarının zihni gelişimlerine bu yaşlara kadar yardım etmelerini de işaret etmektedir. Yetim veya akranı gençlerin, bu safhadan sonra artık veliye ihtiyacı kalmayacak; malı kendisine şahitler huzurunda teslim edilerek özgüveni pekiştirilecektir.

Kur'ân'da yer alan; Kâbil'in kardeşini öldürmesi, Hz. Nûh'un oğlunun kurtuluş gemisine binmemesi, ağabeylerinin Hz. Yûsuf'un canına kastetmeleri, genç bir evladın ebeveyniyle çatışması²⁸ örnekleri²⁹ aklın arızı kusurlardan temizlenmesi gerektiğine vurgulardır. Zira akıl; sonradan insana bulaşan ve cehalet manasına gelen taassup, ihtiras, taklit, fevri hareket etmek, his-gurura esir olmak ve sathi düşünmekten³⁰ korunabildiği ölçüde sahibinin zarara düşmesini önleyebilecektir, hakikate meftun olma melekesine ulaştırılarak eğitilmiş olacaktır. Akli olgunluğun ve buna dayalı temyiz gücünün varlığı, kişinin söz ve davranışlarının normal ölçülerde olmasıyla bilinmektedir.³¹ Aklın fikir hammaddesi ise ilim/bilgidir.

²⁵ Sırasıyla ilgili ayetler: Sâffât,37/102-105; Yûsuf,12/5-6; Lokmân,31/13-19; Kasas,28/27-29; Yûsuf,12/22 vd; Mâide,5/110; Hasan el-Bâş, *el-Kur'ânü ve't-Tevrâtu Eyne Yettefikân ve Eyne Yefterikân*, Dâru Kuteybe, 1420/2000, II/40-50.

²⁶ Nisa,4/6.

²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII/576-577; Bakara,2/282 ayetiyle irtibatlandırarak yaptığı tefsir için bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmul Kur'ân*, Dâr-u İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1405/1985, II/213; Ayetteki "Nikah çağına ulaşmak" kişinin, kendisinde evlilik yapabilme yaşına ulaşması çağıdır ki o, ihtilam görme zamanıdır. Fert bu devreye ulaştığı zaman kendisini koca, baba ve evin reisi olmaya yönlendirir. Merâğî, IV/188.

²⁸ Bu gencin kimliği hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Şeyh Halid Abdurrahman Akk, *Teshilü'l-Vusul ila Ma'rîfeti Esbabî'n-Nüzul*, Daru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut 1419/1998 s. 310.

²⁹ Sırasıyla ilgili ayetler: Mâide,5/30; Hûd,11/43-44; Yûsuf,12/9; Ahkâf,46/17. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Zâhiye, *Ahsenü'l-Kasas*, s. 42; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, 11. Baskı, Beyrut 1985/1405, IV/1878

³⁰ Müddessir,74/16; Bakara,2/146; En'am,6/20; Hac,22/46 ayetindeki cehalet insanın, varlıkları yüzeysel bilmesi değil, "zihni körlük" manasındadır. Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Mütc. Süleymân Ateş, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul Trhsz, s. 271; Diğer ayetler: Mâide,5/104; A'râf,7/28; Lokmân,31/21; Furkân,25/43; Bakara,2/96; Mustafa Akman, *Kur'ân'da Cehâlet*, Buruc Yayınları, İstanbul 2005, s.265 vd.

³¹ Zekiyyuddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Terc. İbrahim Kafi Dönmez, TDVY, Ankara 2007, s. 294

b. İlmî/Bilgi Gelişim ve Eğitimi:

Allah, mutlak bilendir ve sınırsız ilminden vahiy, akıl, duyular ve sezgi yoluyla öğrettikleriyle³² insan yeryüzünde halifelik edebilmektedir. Sıhhati açısından bilgiler; asılsız, zan ve yakın olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Bilhassa yakini ilim, ilahi bir lütuftur ve sahibini yüceltir. İktisabi bilgilerle ilahi bilgi, akılda mezcedilerek değer haline geldiği için birbirinden ayrılamaz. Aksi halde insan, fizik-metafizik dünyasında parçalanmış olur.³³

İlahi ve beşeri unsurla değer kazanan ilim, fert ve toplum hayatında inkişafa sebep olmanın yanında onları ahlaki erdemlerle de bezer.³⁴ Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim, gencin ruhî-zihni eğitimi sağlamak için; her konuda Allah'ın varlığını yoğun hissetme ve her şeyde O'nun gözetiminde olduğu bilincini vermektedir.³⁵ Dolayısıyla bu Hak mayalı bilgi gizlenmemeli³⁶ ve mahiyeti değiştirilmeden kitlelere ulaştırılmalıdır.³⁷ İnsanın, kimliğini ve kâinâtı tanıyabilmesi, bilgiyi doğru kaynaktan alarak doğru kullanmasıyla mümkündür. Aksi durumların ferdin, şahsını ve toplumu felakete götüreceği³⁸ şüphesizdir.

Kur'ân-ı Kerim, bilginin önemini bazı gençler üzerinde de göstermiştir. Hâbil, konuşmaları ve tutumlarıyla eğitimli ve olgun bir kişilik sergilemektedir.³⁹ Hz. Mûsâ ve genç talebesi Yuşa b. Nun'un birlikteliği ise, ilmi öğrenme ve aktarmanın usulünü göstermektedir, ki bunlar; ilim-hikmet öğrenmek için senelerce cehtle çalışmak, tahsil için tam bir alıcı vaziyetinde bulunmak, yeni kuşaklarla kaynaşmak ve onlara ilim yolunda rehberlik yapmaktır.⁴⁰

Bilgi gücünün bedeni güçten daha önemli olduğu Tâlût misaliyle gösterilmiştir. Nitekim o, bilgisi ve gücü sayesinde itimat kazanmış ve beklentilerin aksine ordu komutanı seçilmiştir.⁴¹ Hz. Zekeriya'nın yetim Meryem'i himaye etmek

³² Ömer en-Nesefî, *Akâid*, Eser Kitabevi, İstanbul Tarihsiz s. 1-2.

³³ Kehf,18/109; Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, s. 167, 214 vd.; Temel Yeşilyurt, *Kur'an'da Bilgi*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, cilt: IX, sayı: 1, s.10-11

³⁴ Musa Bilgiz, *Kur'an'da İlim Kavramı*, Diyanet İlmî Dergi, 2010, cilt: XLVI, sayı: 1, s. 108-109

³⁵ Abdülhalim Mahmud Ali, *et-Terbiyetü'l-İslamiye fî Sûrati Al-i İmran*, Daru't-Tevzi, Kâhire Tarihsiz, s. 56.

³⁶ Bakara,2/42,146,159; Âl-i İmrân,3/71; Ebû Dâvûd, İlm 9, (3658); Tirmizi, İlim 3, (2651); İbn Mace, (224).

³⁷ Âl-i İmrân,3/187; Mâide,5/99; Bir hadiste "**Bir insan ölünce üç kişi hariç herkesin ameli kesilir.. istifade edilen bir ilim, kendine dua edecek sâlih evlat (bırakan).**" Müslim, Vasıyyet, 14, (1631).

³⁸ "**Allâh ilmi (verdikten sonra), insanların (kalbinden) zorla söküp almaz. Fakat ilmi, âlimlerin ölümü suretiyle alır. Ulema kabzedilir, öyle ki, tek bir âlim kalmaz. Halk da cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilme dayanmaksızın (kendi reyleriyle) fetva verirler, böylece hem kendilerini hem de başkalarını dalâlete atarlar.**" Buhârî, İlim 34, İ'tisâm 7; Müslim, İlm 13, 2573.

³⁹ Mâide,5/27-29.

⁴⁰ Kehf,18/60-62; Yusa b Nün hk. Geniş bilgi için bkz. Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, Dâru Kahramân, İstanbul 1984, III/18.

⁴¹ Nitekim ayette onun ilimce üstünlüğü, bedeni gücünden önce zikredilmiştir Bakara,2/246-247. Kur'ân'da anılan ayetlerde bahsedilen Tâlût, Kitab-ı Mukaddes'te "...en uzun boylu yiğit

için başkalarıyla yarışmak zorunda kalması,⁴² yetimler başta olmak üzere toplumun her ferдинin eğitim-öğretimine özen gösterilmesini hatırlatmaktadır.

Doğru ve değerli bilginin sahibine kazandırdığı güven ve kültürel seviye, Ashâbı Kehf'in konuşmalarıyla örneklendirilmiştir: Öncelikle, "...*Birinizi...*" ifadesinden, alış-verişi her birinin yapabileceği anlaşılmaktadır. "...*Çok kurnaz davransın da sizi hiç kimseye sezdirmesin*" sözü ise, yetenekli olduklarını göstermektedir. Gümüş paralarıyla alış-veriş yapacaklarına göre belirli bir hesap bilgisine de sahiptirler.⁴³ Konuya verilen önem; Rasûlullah s.a.v.'in, on yaşlarındaki Abdullah b. Abbas'a ilminin artması için dua etmesi, on beş yaşlarındaki Zeyd b. Sabit'e İbranice ve Süryaniceyi öğretirmesi, Ashabı Suffa'nın eğitimine itina göstermesi, ilk tebliğcileri gençlerden oluşturması uygulamalarında daha belirgindir. En zirve örnek ise, hane-i saadetinde yetiştirdiği Hz. Ali'nin, Hudeybiye antlaşmasının kâtipliğini iki tarafın itimadını kazanmış bir genç olarak yapmasıdır.⁴⁴

Tecrübi bilgi de; hayatta karşılaşılabilecek engelleri aşmakta, insani ilişkileri başarılı yürütmekte ve nihayet huzurlu yaşamakta sahibine olumlu katkılar sağlamaktadır. Sonuçta bu bilgileri idrak etmek Allah'ın lütfu ise de, O'nun iradesi kulların dahiliyle tezahür ettiğinden bu konuda insanın rolü de yadsınamaz. Bu hakikat, Kur'ân'da peygamberlerin gençlik dönemlerinde gösterilmiştir:

Müşahedeci bir kişiliğe sahip olan Hz. İbrâhîm, ilmin gücünü erken yaşlarda kavramış olmalı ki Allah'tan hikmet/faydalı bilgi istemektedir.⁴⁵ Hz. Yûsuf'un, çocukluğundan itibaren nazari bilgilerden çok fazlasını tecrübî olarak öğrendiği anlaşılmaktadır. O, babasından öğrendiği imanî ve ahlâkî kaidelerden sonra, Azîz'in evinde de adab-ı muaşeret, hesap, lisan vb. eğitimini almıştır. Bu evde ve hapisanede yaşadıkları ona sağlam bir şahsiyet kazandırmış, insan karakterleri ve ülkenin meselelerini yakından tanıma fırsatı vermiştir. Hz. Yûsuf'un geniş coğrafyada yedi yıl süren kıtlık krizini başarıyla çözmesi⁴⁶ onun, nazari ve tecrübi ilmî altyapısının mükemmelliğini göstermektedir.

İlmin dini-dünyevi ayrımına tabi tutulmaması, çok boyutlu ve yüksek seviyede olması ve tahsil mekânının öneminin bulunmadığı farklı örneklerle gösterilmiştir: Hz.

bir gençti... " ifadeleriyle genişçe anlatılmaktadır. *Eski Ahid*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1972, Samuel I ve II/272-334.

⁴² Âl-i İmran,3/37-44; İmad, s. 402;

⁴³ Sırasıyla ilgili ayetler: Kehf,18/13-15,19

⁴⁴ Fetih,48/1-3; Muhammed Hamidullah, *Hudeybiye Anlaşması* maddesi, DİA, İstanbul 1998, XVIII/298; Kara, Seyfullah, *Peygamber Döneminde Gençlik*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2003, s. 72 vd; Akyüz Vecdi, *Asr-ı Saadette İslam*, Parladır, Selahaddin, *Asr-ı Saadette Eğitim*, Ensar Neşriyat, II. Baskı, İstanbul 2007, C: III s. 191 vd.

⁴⁵ Meryem,19/41-47; Tevbe,9/114; Hüd,11/75; Enbiyâ,21/51; Şuarâ,26/83; Keza bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII/345.

⁴⁶ Yûsuf,12/22-23,27,55; O, Firavun'un gıda ambarlarının yanında pek çok hazinelerinin de idaresinde yetkili kılınmıştır. Taberî, *Kasasu'l-Enbiya*, s. 236; Kutub, *fî Zülâl*, IV/1979.

Mûsâ'ya hüküm ve ilim verilmesi, Medyen'e gitmesinden önce zikredildiğine göre, beşerî ve siyasî eğitimini Firavunun sarayında (şehzade gibi) gençlik devresinde almış olmalıdır. Hz. Mûsâ'dan senelerce önce Hz. Yûsuf'a hazineyi teslim edecek seviyede hesap kitap öğretildiğinden hareketle, Mısır medeniyetinde sarayın, eğitimi çok ciddiye aldığı tahmin edilebilir. Hz. Mûsâ, muhtemelen gençliğinde kapsamlı öğrenemediği şer'î bilgilerini, Hz. Şuayb'ın⁴⁷ yanında 8-10 yıl boyunca irade eğitimiyle birlikte ikmal etmiş, peygamberliği süresince de ilmin peşinde azimle koşmuştur.⁴⁸

Kur'ân'da Hz. Dâvûd'un kahraman bir asker olduğu, kendisine ilim ve hikmet bahşedildiği bildirilmektedir.⁴⁹ Askerliğin daha çok gençlikte yapıldığı ve ileride devlet başkanlığına seçilmesi bilgisinden hareketle onun, eğitilmiş bir genç olduğuna hükmedilebilir. Yüksek seviyede eğitilmiş insanın farkını, Hz. Süleyman daha delikanlıyken verdiği içtihadî kararıyla göstermektedir.⁵⁰ Hz. Süleymân'ın, küçüklüğünde kazandığı hikmet, tefekkür ve ilmî seviyesinin daha da artırılması için yaptığı ilticası kabul görmüş ve peygamberliği boyunca da kendisine esrarengiz ilimler⁵¹ verilmiştir.

Hz. Yahyâ ve İsâ'nın kitap-hikmet bilgileri, onları toplumun önderi ve cennet gençliğinin efendisi⁵² yapmıştır. Hz. Muhammed ise, cahiliye toplumunun olumsuz şartlarında ümmî ve yetim olarak yetişmiştir.⁵³ Fakat Allah O'nu, görgü-bilgi sahibi önder dedesinin ve sekiz yaşında onun vefatıyla, şefkatli oğlu Ebû Talib'in

⁴⁷ Kasas,28/14,23; Taberî, *Kasasu'l-Enbiya*, s. 270; *Tefsîru'n-Neseft*, III/229; Ali Sayı, *Firavun, Hâmân ve Kârûn Karşısında* Hz.Mûsâ, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 54-55.

⁴⁸ Kehf,18/71-79; Geniş bilgi için bkz. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Mütc. Mustafa Altınkaya, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, III/515.

⁴⁹ Bakara,2/251; Enbiyâ,21/79; Neml,27/15; Hz. Davud'un gençliği hk geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V/355-356; İzzeddin Ebi'l-Hasen Ali Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rîfeti's-Sahâbe*, Tahkik Halîl Me'mûn, Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997, I/220; Muhammed es-Seyyid Vekîl, *Nazârât fî Ahzeni'l-Kasas*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1415/1994, II/194-199 özetle; Ebû'l-A'la Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, IV/505.

⁵⁰ Enbiya,21/78-79; Sebe',34/10-11; Sâd,38/30; Neml,27/15-16,28-44; Allah bu gibi yerlerde ilmi kendisine izafe eder. Merâğî, XVII/57-58; Hz. Dâvûd koyunları ekin sahibine vermekle hükmetmişti. Bu karara şahit olan oğlu Süleymân ise: "Talan edilmiş tarlayı, ziyan edilmeden önceki haline getirinceye kadar koyun sahibine, koyunları da, tarlayı ziyandan önceki hale gelinceye kadar tarla sahibine vermelisin" demiş, Dâvûd a.s. oğlunun hükmünü beğenmiştir. ("**Süleymân'a anlattık**" Enbiyâ,21/79) ibaresi, bu hadiseyi anlatmaktadır. Taberî, *Kasasu'l-Enbiya*, s. 362; Rasûlullah s.a.v., yetişkinleri de bu hususa: **"Yaşlı olan kimse gençten ilim almaktan utanmasın"** hadisiyle teşvik etmektedir. İbn Abdi'l-Berr, *Camîu Beyani'l-İlm*, Medine, 1978, I/104.

⁵¹ Sebe',34/12-13; Bakara,2/102; Nisâ,4/161; En'am,6/84; Neml,27/15-19, 27; Sâd,38/34-36). Hz. Süleymân'ın, firaseti ve tecrübi bilgisiyle sonuca bağladığı hakimane kararı için bkz. Buhârî, 6769, 3427; Müslim, 1720; Nesai, VIII/234-6; İbrâhîm Muhammed Ali, *el-Ehâdisü's-Sahîha min Ahbârin ve Kasasi'l-Enbiyâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1. Basım, 1995/1416, s. 186.

⁵² **"Hasan ve Hüseyin, Cennet gençliğinin efendileridir. Meryem oğlu İsâ ve onun teyze oğlu Yahyâ hariç. Fatıma r.ah. Cennet kadınlarının efendisidir. İmran kızı Meryem hariç."** Tirmizi/3764, Nesai, Menakib, 8169; Ali, *el-Ehâdisü's-Sahîha*, s. 203-204.

⁵³ Ankebût,29/48; Şûrâ,42/52; Duhâ,93/6; Merâğî, XXX/186; Bu yüzden olumsuzluklar zihninde yer ediyor ve çıkış yolları bulmak için tefekkür ediyordu.

himayesinde yetiştirmiştir. O, koyun çobanlığından sonra bilgi ve tecrübesini artıran ticarete atılmıştır.⁵⁴ Böylece, keskin bir zekâ, müşahedeci bir nazar ve sağlam bir muhakeme sahibi olarak hayata hazırlanmıştır.⁵⁵

“Gençliğinde kuvvetin zirvesine ulaşmak” manası taşıyan bazı ayetlerdeki “hükm” ve “ilm”in; peygamberlik öncesi “akıl” ve “bilgi” manasında olması, bu dönemde artık büyüklerin, evlatları üzerindeki etkinliklerini kademeli bir şekilde çekerek, onların rüştlarini ispat etmelerine zemin hazırlamalarına işaret etmektedir. Bunun en canlı misali, Hz. İbrahim’in babasına karşı aklî delillere dayanması ve davetinde kibar bir üslup kullanmasıdır.⁵⁶

Görüldüğü gibi peygamberler, çocukluk ve gençlik devresini belli ölçülerde Allah’ın himayesinde⁵⁷ geçirmişler, ancak üstün zekâ, firâset, müşahede ve muhakeme güçleriyle temayüz etmişlerdir. Onların hayatlarından elde edilen bilgiler ışığında Kur’ân’ın zihni eğitimdeki metodunun, idealle pratiği kaynaştırdığı görülmektedir. Yine görülmektedir ki başarı için, zekânın keskinliği kadar, irade gücü, ilmî çevre, yetişkinlerin desteği, muhakeme ve halis niyet vb. şartlar da bulunmalıdır. Allah bu gençleri, bilgi kazanmakla mükellef tutmuş, bunu samimi duygu ve iradeleriyle istedikleri müddetçe kendilerine hikmet olarak vermiştir.

İnsanın duygusal yönü ile akılcı yönü, biyolojik ve psikolojik kimliği ile orantılıdır. Çocuklarda duygusal yön daha fazla olduğundan onlara, Kur’ân Kerîm’in öğördüğü düşündürme ve muhakeme becerisini kazandırmak lazımdır.⁵⁸ Anılan zihnî kabiliyet iyi kazandırıldığı takdirde gençlik döneminde, çocukluk his, heyecan ve düşünceleri bıraktırılacaktır. Böylece onun, şahsını ve karşılaştığı olayları tefekküre tabi tutma süreci de başlatılmış olacaktır.

Hikmetin hayata aktarılması manasına gelen iman-amel bütünlüğü, gencin gönül dünyasını aydınlatmakta, basîret ve temyiz gücünü takviye ederek hem şahsını istikamette tutmakta, hem de yaşadığı toplumun fertlerini hakikate çekebilmektedir. Nitekim ilmin ve ahlâkın beraber tahsil edilmesi gerektiği, Hz. Yahyâ’nın şahsında belirtilmiştir. Ayette geçen “Kitab”, Mûsâ a.s.’a indirilen Tevrât’tır. “Kuvvetle” ibaresi, ‘Kitabı ciddiyet, azim ve sebatla tut!’ manasınadır. “Kuvvet”in başındaki “Bâ”

⁵⁴ “Dokuz yaşlarındaiken” Muhammed b. Münis ez-Zehrî İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kübrâ*, Tahkik, Ali Muhammed Ömer, Mektebetu’l-Hânci, Kahire, 1421/2001, I/85-99.

⁵⁵ Bkz. Yûnus,10/15; Kalem,68/4. Ayrıca bkz. Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz, IV/2690.

⁵⁶ Yûsuf,12/22; Enbiyâ,21/79; Kasas,28/14; Meryem,19/41-48; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVI/21-23.

⁵⁷ Hz. İbrâhîm’i ateşin yakmaması (Enbiyâ,21/69-71), oğlu İsmâil’in koç fidesiyle kurtarılması (Sâffât,37/107), Yûsuf’un kuyudan sağ çıkarılması ve Aziz’in karısının kurduğu tuzakta ona meylettiği anda **burhanın** gösterilmesi (Yûsuf,12/19,24), Hz. Mûsâ’nın cinayet sonrasında yakalanmadan Medyen’e ulaşması (Kasas,28/22) gibi.

⁵⁸ Celal Kırcı, *Kur’ân’a Göre Çocukların Talim ve Terbiyesinde Takip Edilecek Esaslar*, EÜİFD., Sayı:9, Üniv. Matbaası, Kayseri 1996, s. 45.

mülebeset için olup “Onunla amel et! İçeriğini yaşaması için ümmete taşı. Zira İsrailoğullarına gelen gevşeklik, onun gereklerini amel etmekten geri bıraktı” manasını kazandırmaktadır.⁵⁹

Hz. Yahya'ya ciddiyet, azim ve büyük bir gayretle Tevrât'ı anlama, ilim ve hüküm çıkarma kabiliyetini haber veren ayetin⁶⁰ yanında, bu kabiliyetin ailesinin gayretiyle geliştirilebildiğini unutmamak gerekir. Yazıyı, hikmeti ve güzel konuşmayı, kitap bilgisiyle takviye etmeyi içeren ayetler, Hz. İsa'yı⁶¹ muhatap almakla birlikte büyüklere de, yetiştirecekleri nesillere ilmi altyapı kazandırma metodunu vermektedir.

İnsan ne kadar bilgili olursa olsun, hataya düşmekten korunmuş değildir. Bu durumda dengeli kişiye gereken, eksik-yanlış bilgiden veya zaaftan kaynaklanan hatasını Hz. Âdem ve Mûsâ gibi telafi etmektir. Hz. Âdem eşiyile birlikte, cennette yasak ağacın meyvesinden yeme hatasını işlemişler, yanlışlarını anladıklarında hemen Allah'a yönelmişler ve affedilmişlerdir.⁶² Hz. Mûsâ ise, gençliğinde işlediği cinayetin hemen sonrasında, yanlışın farkına vararak pişman olmuş ve bu hatasını, bilgisizlik manası taşıyan sözleriyle dile getirmiştir. Allah, bu itirafı mazeret olarak kabul ve af etmiştir.⁶³

Hz. Mûsâ'nın şahsında gösterilen bilmeme durumu; Rasûlullah s.a.v.'in gençliğinde, münferit bir olaya dayanmaksızın gösterilmiştir. Yazır'ın [v.1942] deyimiyle: “Nübüvvetten evvelki akl-ı dirayeti, nübüvvetinden sonraki ilm-i hidayeti arasındaki fark” olumsuzluk sayılmıştır. Hz. Muhammed'in, sadrı genişletilmiş, bilmedikleri öğretilerek doğru yol gösterilmiş, sıkıntı ve huzursuzluktan⁶⁴ kurtarılmıştır.

Yukarıdaki misallerde de görüldüğü gibi Kur'ân'da bilgi edinme yolları çeşitlidir. Bunlar, okuma, dinleme, gözlem, düşünme, tartışma, mukayese, soru-cevap, örnek alma, tekrar, problem çözme, duygu ve eğitimidir.⁶⁵ Kur'ân-ı Kerim'de

⁵⁹ Meryem,19/12; Züheyr Hâfız Imâd, *el-Kasasu'l-Kur'ânî Beyne'l-Âbâ-i ve'l-Ebnâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1990, s. 374.

⁶⁰ Meryem,19/12; Nahl,16/78; Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vil*, XI/114; “Hikmet” Kur'ân ve sünnetin derinlemesine öğrenilip yaşanması olmakla birlikte, hayatın bütün alanlarında ihtisâs derecesinde bilgi ve tecrübeler de hikmete girer. Ali, *fi Surati Âl-i İmran*, s. 127-128.

⁶¹ Bakara,2/87; Âl-i İmrân,3/48; Nisâ,4/46; Geniş bilgi için ayrıca bkz. Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I/158; Taberî, (Meryem,19/12) âyetinin manası hakkında: “Allâh ona daha ergenliğe ulaşmamış çocukken kitabı anlama hususunda aklı başında adamların anlayışı kadar idrâk vermişti.” demektedir. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*,XV/474 (Merkezu'l-Buhûs, Kahire 2001 nüshası).

⁶² Tâ-Hâ,20/121; A'râf,7/23,149; Bakara,2/37; “Onlar da bizler gibi, bebeklik, çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık aşamalarından geçmiş olabilirler.” M.Sait Şimşek, *Yaratılış Olayı*, Beyan Yayınevi, İstanbul 1998, s. 56.

⁶³ Kasas,28/15-16; Şuarâ,26/20.

⁶⁴ Kasas,28/86; Şûrâ,42/52; Duhâ,93/6-9; Buhârî, Menakıb, 42; Yazır, *Hak Dini*, VIII/5901-5902; Ateş, *Çağdaş Tefsiri*, X/511.

⁶⁵ Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, s.378 vd.

bilginin yanında, hikmet kavramı da zikredilmektedir. Allah'ın isimlerinden el-Hakim, mükemmel ilmiyle varlıklarını yaratan ve düzene koyan anlamındadır.

Hikmetin ilimden farklı olarak, hükmeden, etkileyici, mutasarrıf özelliğini ortaya koymak manası vardır. Hikmet; öğüde kulak veren, vahiyden nasiplenen, aklını olayların sebep-sonuç ilişkisini doğru kurup hükme varmada isabetli davranan insanlara has elde edilen yönlendirici bilgi, tecrübe ve iç aydınlığıdır. Hikmet, okuma, dinleme, gezi gözlem yoluyla elde edilmektedir.⁶⁶ Başka bir deyişle hikmet, ilahi ve beşeri bilgileri öğrenip, gereği gibi yaşayarak kalp, söz ve davranış güzelliğine tefekkürle ulaşmaktır.⁶⁷

c. Tefekkür/Düşünce Gelişimi ve Eğitimi

Tefekkür, "ilim için maluma gitmekte ortaya çıkan (zihni) güç" demek olan "f k r"den türetilmiştir. "Bir işte derin düşünmek, aklın basiretle incelediği yerde bu zihni gücün dolaşmasıdır".⁶⁸ Tefekkür akıl ve doğru bilgiye ulaşmanın aracı olduğu gibi, bu ikisini kullanarak mutlak hakikate ulaşmanın da vasıtasıdır.

Selim akıl ve sahih bilgi, insan idrakini olgunlaştırdıkça fikir ufkunu enginleştirmektedir.⁶⁹ Bu yüzden Kur'an'ı Kerim; taakkul, tezekkür, tefekkür gibi anahtar kelimelerle insanı; kendisini ve yaşamasını sağlayan lütufları düşünmeye çağırılmaktadır. Kur'an insanı, nimetlere zemin hazırlayan tabiatın ihtişamı ve geçmiş nesilleri tefekküre çağırılmakta ve bunu yapmayanları insandan bile saymamaktadır. Kur'an, kendisini ve kâinat kitabını aklın önüne sermekte ve muhataplarını düşünmeye yönlendirmektedir.⁷⁰

Kur'an-ı Kerim'in mukaddes metni, şüphesiz bütün fikir hareketlerinin ilham kaynağıdır.⁷¹ Kur'an'da üzerinde düşünülmesi emredilen "çoğu kez uzmanlık

⁶⁶ Hikmetin yakın ve zıt anlamları için bkz. Tan, Bilal, *Kur'an'da Hikmet Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s.35, 175, 250-252 vd.

⁶⁷ Mehmet Çalışkan, *Kur'an'da Hikmet Kavramı*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, cilt: I, sayı: 2, s. 105-106.

⁶⁸ Ferâhîdî, *Kitabu'l-Ayn*, III/334; İsbehâni, *el-Müfradât*, s. 578

⁶⁹ Âl-i İmrân,3/189-198; Furkân,25/61-74; Mülk,67/3-5...

⁷⁰ İbretle bakmak: Haşr,59/2. Üli'l-Elbab: Bakara,2/179,197,269; Âl-i İmrân,3/7,190; Mâide,5/100; Yûsuf,12/111; Ra'd,13/19; İbrahim,14/52; Sâd,38/29, Zuhruf,43; Zümer,39/9,18,21; Mümin,40/54; Talâk,65/10. Tezekkür: En'âm,6/152; A'râf,7/57; Nahl,16/90; Nûr,24/1,27; Zâriyât,51/49. Tefekkür: Bakara,2/219,266; A'râf,7/176; Nahl,16/44, Haşr,59/21. Taakkul: Bakara,2/44,76,164; Âl-i İmran,3/118; Mâide,5/103; En'âm,6/32,151; Enfâl,8/22; Yûnus,10/16; Ra'd,13/4; Nahl,16/12,67; Enbiyâ,21/10; Hac,22/46; Ankebût,29/35; Rûm,30/24,28; Yâsin,36/62; Mümin,40/67; Hadid,57/17. Tedebbür: Nisâ,4/82; Muhammed,47/24... Fussilet,41/53; Kâf,50/6; A'râf,7/185; Gâşiye,88/17... Düşünmeyenleri ayıplayan ayetler: A'râf,7/179; Furkân,25/44...; Muhammed Lütfî Sebbağ, *el-İnsanu fi'l-Kur'an-ı Kerim*, el-Mektebül-İslami, Beyrut, 1992, s. 66; Şimşek, *Yaratılış*, s. 123.

⁷¹ Arthur Pellegrin, İsmâil Hami Danişmend, *Garb İlminin Kur'an-ı Kerim'i Kerim Hayranlığı*, Dergah Yay, 3. Baskı, İstanbul, 1978, s. 60.

isteyen"⁷² bu hususlar, insanlığın ilmi, fikri ve hayat seviyesini kademeli şekilde yükseltecektir. Zira kulluk bilinci, amaç ve sorumluluğun bütünleştiği bir organizasyona işaret eder. İman; amel, ahlak/estetik boyutludur ve ferdi ve toplumsal yönü vardır. Kur'ân-ı Kerim'in düşünmeyi akla değil kalbe nispet etmesi, sorumluluğun bilinçli ve duyarlı bir biçimde algılanması ve içselleştirilmiş olmasına işaret etmektedir.⁷³

Tefekkür alışkanlığının kazandırılması, çocukların çevreyi tanıma devresi olan soru sorma dönemiyle temellendirilebilir. Çocuğun bu devresindeki eşyayı yüzeysel tanıma birikimine; delikanlılık ve gençlik döneminde eşyanın mahiyeti, hayatın mana ve gayesi gibi fikrî derinlik ilave edilerek zihnî olgunlaşması sağlanır. Ortalama insanın akli ve bilgiyi kullanımında iradesini hâkim kılması, rüşte ermesinin göstergesidir. Kişinin, akli, bilgisi ve iradesinin hayırda işbirliği, hayatın özünü ve maksadını kavramaya yardım etmektedir.

Allâh, düşünmenin sistematik biçimde küçük yaşlardan itibaren kazanılması gerektiğini Hz. İbrâhîm misalinde açıkça göstermektedir: O, kavminin resmi inancıyla yetinmemiştir, kendisini kuşatan varlıklar hakkında düşünmeye başlamış, ince fikri, keskin akıl ve idrâki, kâinâtı yaratanın Allah olduğunu anlamaya götürmüştür, ulaştığı bu hidayet yolunu, daha sonra başka bir açıdan kavmine teklif etmiştir.⁷⁴ Bu tutumuyla Hz. İbrâhîm, kavminin liderleri ve babasının idrak seviyesini aşmış görünmektedir. Onu bu seviyeye getiren amil, zihni melekelerini kullanmaktaki başarısıdır. Allah'tan istediği, ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesi talebi de O'nun, bu araştırmacı ve mütefekkiri kimliğinin yetişkinliğinde devam ettiğini göstermektedir.⁷⁵

Meryem suresinin onüçüncü ayetinden anlaşıldığına göre, olaylar üzerinde etraflıca bilgi edinmek, söz, davranış ve fikirden Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya vesileler bulabilmek takvanın şartlarından biridir. Unutulmamalıdır ki dünyevi başarının kaynağı da akıl, bilgi ve düşüncedir. Güngör'ün de tespit ettiği gibi, eğer İslam dünyasının yeniden yücelmesi mümkün olacaksa bunun kaynağı siyasi gelişmelerde değil, tefekkür sahasında aranmalıdır.⁷⁶ Zaten umûmi manada terbiye; iç âlemin, düşünce ve duyguların baskı yoluyla faaliyetlerinden men edilmesi değildir. Aksine bunların geliştirilmesi, olgunlaştırılması, şahsına ve topluma faydalı işler

⁷² Mustafa Çetin, *Kur'an'da Tefekkür Kavramı*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, sayı: 8, s. 49

⁷³ Saffet Köse, *Kur'ân-ı Kerim'de Mesûliyet*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006. Özetle s.79-81, 150 vd.

⁷⁴ Sırasıyla ilgili ayetler: Enbiyâ,21/51; Ankebût,29/19-20; Ebû's-Suûd, *İrşadü'l-Akli's-Selîm*, VII/35; Akkad, İbrâhîm, s. 189; Vekîl, *Nazârât*, I/146.

⁷⁵ Enbiyâ,21/59-69,62-65; Bakara,2/260; Kutub, bu isteğinin, imanını güçlendirmek için burhan talebi olmadığını, ruhi bir şevk ve yaratılıştaki ilâhi sırta duyulan bir merak olduğunu söylemektedir. *fî Zılâl*, I/302.

⁷⁶ Erol Güngör, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul, 1987, s. 249.

yapabilecek kıvama getirilmesidir. Çocuk-gencin duygusu, düşüncesi ve inancı buna gayet müsaittir.⁷⁷

Ferdin zihninin eğitilmesi, idrakinin işlek hale gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Böylece olayların dış görünüşüne bakarak sırlarını ortaya çıkarma melekesi/firaset kazanır.⁷⁸ Ferdin; varlığın maksadını ve evrendeki konumunu, vahiy bilgisi ve tefekkürüyle kavraması onun basiretinin göstergeleridir. İlahi bilgiden mahrum olması hasebiyle, ne kadar zeki olursa olsun inkârcı kimsenin idraki nakıstır. Kur'ân'da buna gençler açısından bakıldığında yalnız Hz. Nûh'un oğluyla karşılaşılır.⁷⁹ Olumlu misalleri ise oldukça çoktur:

Kâbil, öldürdüğü kardeşini bir karganın yeri eşelemesine kıyasla defnetmiş,⁸⁰ putperest bir toplumda doğup büyüyen Hz. İbrâhîm, tevhit inancına idrâk ve muhakemesiyle ulaşmıştır.⁸¹ Hz. Sâre, babası dâhil, ülke halkının kendisinden kaçtığı Hz. İbrâhîm'e nefsini hibe ederek evlenmiştir.⁸² Hz. Yûsuf'u köle pazarında seçen Azîz'e, hanımı da onay vermekle firâsetine ortak olmuştur. Hz. Yûsuf'un uzak görüşlülüğü ise; kadının çirkin teklifi ve devamındaki olaylar zincirinde, hapisanede ve sonrasında yaşananlarda, kendisini temize çıkarmakta ve bakanlığı dönemindeki kriz yönetiminde görülmektedir.⁸³ Böylece, Azîz'in bu tercihinde yanılmadığını, aleyhindeki olayları basiretli kararlarla lehine çevirerek ispatlamıştır.

Hz. Mûsâ'nın, yurdundan kaçmış genç bir yabancı olarak Medyen'de bilge ihtiyara sığınması ve onun kızıyla evlenmesi basiretinin tezahürüdür. Aynı şekilde Hz. Musa'nın güvenilirliğini sezerek teklifini kabul etmesi de eşinin ileri görüşlülüğüne delalet etmektedir.⁸⁴ Hz. Meryem'in gençliğinde mucizevî hamileliğinin dışarıdan görenlerce anlaşılacağı aylarda mabetten ayrılarak تنها bir yere çekilmesi,⁸⁵ onun firasetini göstermektedir. Zira o, mabette kalmaya devam

⁷⁷ Konu hakkındaki bir anketin neticesi için bkz. Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİBY, Ankara, 1987, s. 221-224; 230-234

⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. Tehânevî, Keşşâf, II/1265-1266

⁷⁹ Hüd,11/43; Rasûlullah s.a.v. firasetin imanla alakasını, Hicr,15/75 ayetini şahit getirerek: **"Mü'minin firasetinden kaçının, çünkü o Allahu Teâla'nın nuruyla bakar"** hadisiyle açıklamıştır. Tirmizi, Tefsir, Hicr, (3125)670.

⁸⁰ Mâide,5/31; Konu hakkındaki orijinal izahı için bkz. Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ân-ül-Hakîm*, Daru'l-Menâr, 5. Baskı, Mısır, 1373/1954, VI/346.

⁸¹ En'âm,6/74-78; O'nun yaşadığı coğrafyanın dini konusunda Çığ, "Mezopotamya'da daha doğrusu Sümer'de her şahsın veya ailenin bir tanrısı vardı... Tevrât'ta İbrâhîm'in tanrısı de öyle, Ona gideceği yerleri yapacağı işleri söylüyor..." demektedir. Muazzer İlmiye Çığ, *Sümer Yazıtlarına ve Arkeoloji Buluntularına Göre İbrâhîm Peygamber*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 138. Yazarın Tevrât metinlerinden naklettiği sözler doğrudur. Fakat babası ve toplumuyla şirk inancı yüzünden çatışmaya giren İbrâhîm a.s.'i, onlardan birisi sayması, sözünü Meryem,19/49 ayetiyle delillendirmesi affedilmez bir yanlış ve Kur'ân'a iftiradır.

⁸² Taberî, *Kasas*, s. 141, 200.

⁸³ Yûsuf,12/21,25-27,42,50-53; Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, Mütc. Kamil M. Çetiner, Arslan Yay., 4. Baskı, İstanbul 1997, s. 293-297 Özetle.

⁸⁴ *Kasas*,28/26;

⁸⁵ Meryem,19/22-23.

etseydi, hamileliğinin ortaya çıkmasını engelleyemeyecek ve dedikoduların etkisiyle kendisini ve çocuğunu harap etmiş olabilecekti.

Hız. Meryem'le aynı yaşlarda olan Hız. Âişe'nin, Hâne-i saadetin nafaka krizini⁸⁶ basiretli girişimiyle çözmesi de konunun diğer bir misalini oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi basiretli davranmak, kişi ve toplum hayatının değişik kesitlerinden örneklendirilmekle, günümüz gençlerine her durumda firasetli davranmaları telkin edilmektedir.

Aklın işletilmesiyle Allah'ın ve kâinatın ayetlerinden süzölen doğru bilgi, akıl ve tefekkürle el ele vererek sahibini hakikate ulaştırır.⁸⁷ Ancak vicdan ve fitrat dediğimiz bu noktada güçlü irade devreye girerse hak⁸⁸ lehinde karar verilebilir. Aksi takdirde gerçeği bildikleri halde taklit ve taassupla batıla sarılanlar sınıfında kalınır. Hayatın her deminde bu irade canlı tutuldukça hak bilinci istikrar kazanır. Bu melekenin hayatı ne denli düzenli hale getirdiği ve fitratın buna yatkınlığı⁸⁹ Kur'ân'da gençler üzerinden de gösterilmiştir.

Hız. İbrâhîm'in, kâinâtı müşahedeyle hakikat arayışı, bulduktan sonra Allah'tan hakikatin habercisi yapması dileğinin kabulü, batıla tutunanların çokluğunun onu yıldırması, hakikati söylediği için yakılmayı göze alması⁹⁰ akla gelen ilk davranışlarıdır. Hız. İsmâîl de Hakk'a canına mal olabilecek teslimiyetiyle⁹¹ babasından geri kalmamıştır. Hız. Yûsuf temyiz yaşlarında aldığı hak bilincinin gereğini; kendisinin, Aziz'in ve eşinin şerefini korurken hakkıyla uygulamıştır.⁹²

Hız. Mûsâ, mazlum haktan birini korurken, bilâhare hakkın gereği onun karşısına dikilmesi, işlediği cinayeti hakça itiraf etmesi, hakları gasp edilen iki kızın hakkını koruması, yaşlı zatın misafiri olduktan sonra doğruyu söylemesi ve evliliğin şartlarına uyması, hakşinaslığının göstergeleridir.⁹³ Hız. İsâ hakikat bilgisine, ilahi ilhama mazhar olan bir anne ve Zekeriya a.s. rehberliğinde erken yaşlarda ulaşmış ve bunu nübüvveti öncesinde insanlarla paylaşmıştır.⁹⁴

⁸⁶ Ahzâb,33/28; Müslim, Talak, 29 (1428); Müslim'in bu hadisi boşanma konusunda zikretmesi krizin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Celâlüddin es-Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Tarihsiz, s. 173-174;

⁸⁷ Enfal,8/82

⁸⁸ "Hak" kelimesi Kur'ân'ın 63 suresinde 313 defa geçmektedir. "Hakikat" manasına gelen bu mefhumun küçük nüânsları mevcuttur. Bu ayetlerin tespit ettiği ortak nokta, hakkın tarifi, tespiti ve tavizsiz bir biçimde ona uyararak teslimiyet gösterilmesidir. (Bakara,2/62,147; Mâide,5/83; A'râf,7/105,181; Tevbe,9/33,111; Yûnus,10/32,108; Ra'd,13/1...).

⁸⁹ Lokmân,31/13; Buhârî, Cenâiz, 80, 93; Müslim, Kader 22, (2658); Muvatta, Cenâiz. 52, (1, 241); Tirmizî, Kader 5, (2139).

⁹⁰ En'âm,6/74-78; Bakara,2/258; Tevbe,9/114; Enbiyâ,21/53-69; Zuhruf,43/26; Şuarâ,26/83

⁹¹ Sâffât,37/102-103.

⁹² Yûsuf,12/23,25,42,50-52; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX/86; Taberî, *Kasas*, s. 138, 227.

⁹³ Kasas,28/15-16,18,24,25,29; Taberî, *Kasasu'l-Enbiya*, s. 276.

⁹⁴ Mâide,5/110; Meryem,19/30-33; Hasen el-Bâş, *el-Akidetü'n-Nasraniyyetu Beyne'l-Kur'ân ve'l-Enâcîl*, Daru Kuteybe, Dimeşk, 1421/2001, s. 87-88; Nitekim, Luka İncilinde onun oniki yaşlarına geldiğinde bilgelikte yetkinleştiğini ve mabette ilim meclislerine iştirak ettiğini, çevresindeki insanların onun bilgi ve zekâsına hayran kaldığından bahsedilmektedir. el-Bâş,

Hız. Muhammed'in risâleti öncesinde hakka tâbi olmasını, göğsünün genişletilmesi olayı anlatmaktadır. Zira toplumunun inanç ve ahlâkî olumsuzlukları ve yetimliği itibara alındığında "Yüce bir ahlâk üzere" olmasını başka bir temele oturtmak mümkün görünmemektedir.⁹⁵ Evlat üzerinde Allah'tan sonra en büyük hakka sahip olan ebeveyn, bu hakkını inkârda silâh olarak kullanmak istediklerinde Allah, hakkını çiğnememelerini onların evlatlarına emretmektedir.⁹⁶

Netice olarak, Allah'ın mutlak hakikat olduğuna inananlar, her durumda hakka tâbi olmakta ve insanları ona davet etmektedirler. Yalın ilahi hakikat bilgisiyle hakka ulaşanlar, inanç ve fikirlerini tashih imkânına kavuşmaktadırlar. Oysa salt akılla hakikate ulaşmak için nice hatalardan geçmek lazımdır. Çünkü yanlış sonsuz şekillere girebilir, doğru ise yalnız bir türlü olur.⁹⁷ Bu sebeple Hakk'ın doğru vesikalarını itibara almaksızın akılı, hakikati aramanın tek vasıtası görmek, beşerin çıkmazlara atılması demektir.

İnsanın; duyularıyla görünen âlemden aldığı bilgileri, akıl ve ilahi bilgiyle desteklemesi idrakini geliştirecektir. İnsanın işleklik kazanan idrakinin basiretiyle buluşması onu, tefekkürde derinleştirerek hakikate eriştirecektir. Bu noktada iradesini de haktan yana kullandığında, basiretsizlikten, cehaletten ve hüsrana düşmekten korunmuş olacaktır. Duyularını, irade vasıtasıyla aklının emrine verdiğinde selim kalp ve takva erdemine ulaşacaktır. Bu gücüyle iç dünyasında kurduğu kâmil ahlak paralelinde, hariçte medeniyetini inşa edecektir.⁹⁸

Değerlendirme ve Sonuç

Sahibini aleyhindeki hususlara düşmekten tutup engelleyen güç demek olan akıl, dini yükümlülüğün temel şartı olduğu için eğitimi çok önemsenmiştir. Akıl dinamiktir, kendisine duyulan ihtiyaç zamanla sınırlı değil, sürekli. Akıl yaratılış gayesine hizmet ettiği sürece değerlidir. Kur'an-ı Kerim, kalp, lübb gibi akılla eş anlamlı birçok kavrama yer vermiş ve aklın eğitimi ve gelişimi için farklı metotlar kullanmış ve bunu gençler üzerinden örneklemiştir.

İnsan akıl, duyular ve kalp aracıyla bilgi, tecrübe ve idrake ulaşabilmektedir. Böylece insan, zihnî gelişimi paralelinde soyut düşünmesini öğrenmektedir. Çocuk-

el-Kur'an ve't-Tevrât Eyne Yettefikân ve Eyne Yefterikân, II/40-50; Bu bilgi, "**Kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrât ve İncil'i öğretmişim..**" (Mâide,5/110) ayetiyle örtüşmektedir.

⁹⁵ İnşirâh,94/1; Hac,22/97; Kalem,68/4; Geniş bilgi için bkz. Râzi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XXIII/229-32.

⁹⁶ Ankebût,29/8; Lokmân,31/15; Geniş bilgi için bkz. Ebû'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidi Neysâbüri, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1991/1411, s. 195,198.

⁹⁷ J.J. Rousseau, *İlimler ve Sanatlar Hakkında* Nutuk, Mütc. Sabahaddin Eyüboğlu, MEBY, 1989, s. 28.

⁹⁸ En'am,6/104; Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Saroğlu, *Kur'an'da Akli Tefekkürün Boyutları*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları / Sadreddin Gümüş ...[ve öte.]. 2. c. (349 s.), 2000, sayı: , s. 147-154 özetle.

gencin çocukluğunu yaşamaya fırsat verirken, zihnî kabiliyetlerini de basitten karmaşığa doğru fikrî ağlarla örmek en basiretli yoldur. Aklın duyular ve sezgiler vasıtasıyla elde ettiği bilgi, ilahi bilgiyle desteklenmiştir.

İlahi ve beşeri bilgilerin gereğini yapmak insanı; kafa, kalp ve söz güzelliğine erdirmektir. İnsan; okuduğu duyduğu ve gördükleriyle hayata gözlemci ruhla bakar ve eşyanın ötesini yorumlamaya çalışır. İlim, Allah'ın varlığını her alanda hissettirdiğinde, onun üzerine kurulacak dünya daha yaşanılır olacaktır. Tecrübeye dayalı bilgi de engelleri aşmakta ve başarılı ilişkiler kurmakta önemlidir. Akla sonradan arız olan taklit, taassup, sathilik gibi kusurlardan korunması, ürettiği fikrin geçerliliği açısından çok önemlidir.

Mutlak bilgi sahibi olan Allah'ın, kullarına farklı yollarla öğrettiği bilgilerin en değerlisi yakine ulaştırandır. İlahi ve beşeri bilgiler, insanın iç ve dış dünyasında huzurunu temin edecek düzen kurmasında birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu yüzden bu iki ilmi çatışmaya veya ayrıştırmaya uğraşmak, insanın madde ve manasının bölünmesi anlamına gelmektedir. Bilgi, hak bilinciyle güçlendirilen iradeyle birlikte pratiğe aktarılabilir. Aksi durumda bile bile bâtılı seçenlerin halini anlamak mümkün olamamaktadır.

Kur'ân, çocuk-gençlerin tefekküre erken yaşlarda alıştırılmasının gerekliliğini örneklerle vurgulamıştır. Genç; selim aklı, idraki ve basiretiyle kevnî ayetleri tefekkür ettikçe Allah'ın azametini hissedecektir. Bu; müşrik ailenin çocuğu Hz. İbrahim'in kendi melekeleleriyle kazanması şeklinde olabildiği gibi, Bilge babanın/Hz. Lokmân nasihatlerini oğluna kavratması biçiminde de verilmektedir. Bu zihni olgunluğu kazananlar yükümlü kılınmaktadır.

Peygamberlerin zeki olması ve aklî olgunluğa eriştikten sonra bilgi, hikmet/vahiy indirilmesine rağmen hala ilmin peşinde koşmaları, bilgi ve zihni gelişimin önemine vurgudur. Onların gençliklerinden aktarılan misaller; zihni gelişim ve fikir üretimi konusunda çocuklara cesaret ve fırsat verilmesi gerektiğini, öğrenmenin ve öğretmenin yaşının olmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

AKMAN, Mustafa, *Kur'ân'da Cehâlet*, Buruc Yayınları, İstanbul 2005.

AKYÜZ, Vecdi, Selahaddin Parladır, *Asr-ı Saadette Eğitim*, Ensar Neşriyat, II. Baskı, İstanbul 2007.

ALİ, Abdulhalim Mahmud, *et-Terbîyetü'l-İslamiye fi Surati'l-Maide*, Dâru't-Tevzi', 1. Baskı, Kâhire 1994.

- *et-Terbîyetü'l-İslamiye fi Surati Âl-i İmrân*, Daru't-Tevzi, Kâhire Tarihsiz.

- ALÎ, İbrâhîm Muhammed, *el-Ehâdîsü's-Sahîha min Ahbârin ve Kasasî'l-Enbiyâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1.Basım, 1995/1416.
- ATEŞ, Süleymân, *Yüce Kur'an-ı Kerîm'in Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul Tarihsiz.
- ATIYYE, Muhammed Zeynep, *Usulü'l-Ulûmi'l-İnsaniye mine'l-Kur'an-ı Kerîmi'l-Kerîm*, Daru'l-Vefa, 1. Baskı, Katar 1416/1995.
- BİLGİZ, Musa, *Kur'an'da İlim Kavramı*, Diyanet İlmi Dergi, 2010, cilt: XLVI, sayı: 1.
- BOLAY, Süleyma Hayri, *Gençliğin Ruhî ve Manevî Problemleri*, İSAV Yay., İstanbul 1987.
- ÇALIŞKAN, Mehmet, *Kur'an'da Hikmet Kavramı*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, cilt: I, sayı: 2.
- ÇETİN, Mustafa, *Kur'an'da Tefekkür Kavramı*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, sayı: 8.
- ÇİĞ, Muazzer İlmiye, *Sümer Yazıtlarına ve Arkeoloji Buluntularına Göre İbrâhîm Peygamber*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.
- DERVEZE, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Çev.: Mustafa Altınkaya), Ekin Yayınları, İstanbul 1997.
- DÜCANİ, Zâhiye Ragıb, *Hz.Yûsuf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve't-Tevrât*, Daru'd-Takrib, Beyrut 1415/1994.
- EBU'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed b Muhyiddin İmâd, *İrşâdu'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut Tarihsiz.
- EL-BÂŞ, Hasen, *el-Kur'ânu ve't-Tevrâtu Eyne Yettefikân ve Eyne Yefterikân*, Dâru Kuteybe, 1420/2000.
- *el-Akâdetü'n-Nasrâniyyetu Beyne'l-Kur'ân ve'l-Enâcîl*, Daru Kuteybe, Dimeşk, 1421/2001.
- EL-CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmul Kur'ân*, Dâr-u İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1405/1985.
- EL-FERÂHİDİ, Halil b Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- EL-ISFEHÂNİ, el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru Kahramân, İstanbul 1986.
- EL-KÂSİMÎ, Muhammed Cemâluddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut 1398.

- EL-VÂHÎDÎ, Ebû'l Hasen Ali b. Ahmed Neysâbûrî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1991/1411.
- EMİROĞLU, İbrahim, *Kur'ân'da Akıl*, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, sayı: 11.
- EN-NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîru'n-Nesefî*, Dâru Kahramân, İstanbul 1984.
- EREN, Şadi, *Kur'ân'da Gayb Bilgisi*, Işık Yayınları, İzmir 1995.
- ER-RÂZÎ, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut Tarihsiz.
- ESED, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Mesajı*, (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1420/1999.
- Eski Ahid*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1972.
- ES-SUYÛTÎ, Celâlüddîn, *Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Tarihsiz.
- ET-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyyil-Kur'ân*, Daru'l-Meârif, Mısır, 1958 ve *Taberî*, 4. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.
- *Kasasu'l-Enbiyâ*, (Tahk.: Cemal Bedran), ed-Daru'l-Mısriyyetü'l-Lübniyye, 1. Baskı, Kâhire, 1414/1994.
- ET-TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Keşşâfu İstılâhati'l-Funûni ve'l-Ulûm*, Mektebetu Lübân en-Nâşirûn, 1. Baskı, Lübân 1996.
- FERSAHOĞLU, Yaşar, *İslam Eğitime Giriş*, Marifet Yayınları, İstanbul 2003.
- *-Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, Marifet, Yayınları, İstanbul 1996.
- GÜNGÖR, Erol, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul 1987.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *Hudeybiye Anlaşması*, DİA, İstanbul 1998.
- *Rasûlullah Muhammed*, (Çev.: Salih Tuğ), İrfan Yayınevi, İstanbul 1973.
- AKK, Şeyh Halid Abdurrahman, *Teshilü'l-Vüsul ila Ma'rifeti Esbabi'n-Nüzul*, Daru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- İMÂD, Züheyr Hâfız, *el-Kasasu'l-Kur'ânî Beyne'l-Âbâ-i ve'l-Ebnâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1990.
- İBN ABDÛL-BERR, *Camiu Beyani'l-İlm*, Medine, 1978.
- İBN KESİR, Ebi'l-Fidâ İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, 2. Baskı, Beyrut 1408/1988.

- *Kasasu'l-Enbiyâ*, (Tahk.) Abdulkadir Ahmet Atâ, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 2. Baskı Beyrut 1982/1402.

İBN SA'D, Muhammed b. Mûnis ez-Zehrî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, (Tahk.: Ali Muhammed Ömer), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1421/2001.

İBNU'L-ESÎR, Izzuddîn Ebi'l-Hasen Ali Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Tahk.) Halîl Me'mûn, Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997.

İZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, (Çev.: Süleymân Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul Tarihsiz.

KARA, Seyfullah, *Peygamber Döneminde Gençlik*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2003.

KIRCA, Celal, *Kur'ân'a Göre Çocukların Talim ve Terbiyesinde Takip Edilecek Esaslar*, EÜİFD., Sayı: 9, Ün. Matbaası, Kayseri 1996.

KÖKSAL, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, TDVY. Ankara 1990.

KÖSE, Saffet, *Kur'ân-ı Kerim'de Mesûliyet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

KUTUB, Seyyid, *fi Zulâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, 11. Baskı, Beyrut 1985/1405.

- *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, (Çev.: Kamil M. Çetiner), Arslan Yay., 4. Baskı, İstanbul 1997.

MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa, 5. Baskı, Mısır 1394/1974.

MEVDÛDÎ, Ebû'l-A'la, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

REŞİD RIZA, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ân-ı Hakîm*, Daru'l-Menâr, 5. Baskı, Mısır, 1373/1954.

ROUSSEAU, J.J., *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk*, (Çev.: Sabahaddin Eyüboğlu), MEBY, 1989.

SARIOĞLU, Hüseyin, *Kur'an'da Akli Tefekkürün Boyutları*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları, 2. c, 2000.

SAYI, Ali, *Firavun, Hâmân ve Kârûn Karşısında Hz. Mûsâ*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

SEBBAĞ, Muhammed Lütfi, *el-İnsanu fi'l-Kur'ân-ı Kerîm*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut 1992.

ŞA'BAN, Zekiyuddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev.: İ. Kafi Dönmez), TDVY, Ankara 2007.

ŞİMŞEK, M.Sait, *Yaratılış Olayı*, Beyan Yayınevi, İstanbul 1998.

TAN, Bilal, *Kur'ân'da Hikmet Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul 2000.

VÂSİL, Abdurrahman, *Müşkilatü's-Şebabi'l-İslamiyye*, Mektebetü'l-Vehbe, 2. Baskı, 1984/1404.

VEKÎL, Muhammed es-Seyyid, *Nazârât fî Ahseni'l-Kasas*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1415/1994.

YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİBY, Ankara 1987.

YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.

YEŞİLYURT, Temel, *Kur'an'da Bilgi*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, cilt: IX, sayı: 1.